

ЕРІК БЕРН СЕКС У ЛЮДСЬКОМУ КОХАННІ. ІГРИ, В ЯКІ ГРАЮТЬ У ЛІЖКУ

ВІД АВТОРА
«ІГРИ, У ЯКІ ГРАЮТЬ
ЛЮДИ»

ВІД АВТОРА БЕСТСЕЛЕРА
«ЩО ТИ КАЖЕШ ПІСЛЯ
ПРИВІТАННЯ? ПСИХОЛОГІЯ
ЛЮДСЬКОЇ ДОЛІ»

Те, про що соромляться говорити, і те, чим бодай раз у житті займався чи не кожен з мільярдного населення планети. Природний і важливий процес, який забезпечує виживання. Процес, що й творить саме життя. Один із найулюбленіших способів відтворення живих організмів — секс. Але чому й досі цей аспект існування огорнений міфами, табу і стереотипами?

Відомий американський психолог і психіатр, доктор медицини Ерік Берн переверне усталені уявлення про ігри, в які грають у ліжку. Ви зрозумієте, що до тепер нічого не знали про секс. Жіноча та чоловіча сила; користування статевими органами; механізми збудження; вплив статевого життя на наші відносини з оточенням; оргазм і «польоти в космос» — чому це вдається одиницям? І чи насправді є щось спільне між сексом та коханням?

Захопливе та провокативне дослідження, що зазирає під ковдру, показуючи всю голу правду про секс.

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-8337-4

9 786171 128337 4

ЕРІК БЕРН

СЕКС У ЛЮДСЬКОМУ
КОХАННІ

ЕРІК БЕРН СЕКС У ЛЮДСЬКОМУ КОХАННІ. ІГРИ, В ЯКІ ГРАЮТЬ У ЛІЖКУ

ВІД АВТОРА
«ІГРИ, У ЯКІ ГРАЮТЬ
ЛЮДИ»

ЕРІК БЕРН
СЕКС ВІД АВТОРА
«ІГРИ, У ЯКІ ГРАЮТЬ
ЛЮДИ»
У ЛЮДСЬКОМУ
КОХАННІ.
ІГРИ, В ЯКІ ГРАЮТЬ
У ЛІЖКУ

ERIC BERNE

SEX
IN HUMAN
LOVING

ЕРІК БЕРН

СЕКС ВІД АВТОРА
«ІГРИ, У ЯКІ ГРАЮТЬ
ЛЮДИ»

У ЛЮДСЬКОМУ
КОХАННІ.
ІГРИ, В ЯКІ ГРАЮТЬ
У ЛІЖКУ

УДК 159.923
Б51

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Berne E. Sex in Human Loving / Eric Berne. — London :
Penguin Books, 1970. — 258 p.

Переклад з англійської *Олександра Стукала*

Дизайнер обкладинки *Аліна Белякова*

ISBN 978-617-12-8337-4
ISBN 978-0-14003-657-2 (англ.)

© City National Bank, Beverly Hills,
California, 1970
© Depositphotos.com / nubepphoto;
Shummm, обкладинка, 2021
© Hemiro Ltd, видання українською
мовою, 2021
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейно-
го Дозвілля», переклад і художнє
оформлення, 2021

Усім моїм друзям
за довгі роки
з любов'ю, повагою та вдячністю

ЗМІСТ

Передмова.....	10
Вступ: розмова про секс.....	15
<i>А. Секс мокрий</i>	15
<i>Б. Трохи холодних сухих слів</i>	15
<i>В. Трохи теплих вологих слів</i>	17
<i>Г. Непристойні слова</i>	18
<i>Ґ. Природа непристойності</i>	19
<i>Д. Смітник</i>	23
<i>Е. Рахтачі</i>	24
<i>Є. Лайка для забави</i>	25
<i>Ж. Лайка й любов</i>	27
3. Сексуальне виховання для дітей.....	27
<i>И. Сексуальне виховання для юнацтва</i>	29
<i>І. Сексуальне виховання для дорослих</i>	31
<i>Ї. Американське сексуальне виховання для дорослих</i>	33
<i>Й. Стандартний сексуальний словник</i>	34
Частина I. Секс і статеві органи	39
1. Чому нам потрібен секс	40
<i>А. Вступ</i>	40
<i>Б. Що таке секс?</i>	41
<i>В. Але який у цьому сенс?</i>	43
<i>Г. Мета сексу</i>	45
<i>Ґ. Секс і наука</i>	49
<i>Д. Секс і релігія</i>	50
2. Статевий акт	52
<i>А. Чоловічі й жіночі статеві органи</i>	52
<i>Б. Як усе починається</i>	53
<i>В. Чоловіча сила</i>	57
<i>Г. Жіноча сила</i>	62
<i>Ґ. Оргазм</i>	64
<i>Д. Психологія сексу</i>	65
<i>Е. Біологія сексу</i>	68

8 \ Секс у людському коханні. Ігри, в які грають у ліжку

3. Користування статевими органами	75
А. Вступ.....	75
Б. Експлуатація пеніса.....	75
В. Експлуатація піхви.....	78
Г. Статеві органи й плин часу	80
Г. Експлуатація оргазму	82
Д. Статеві девіації.....	85
Частина II. Секс і люди.....	89
4. Форми людської взаємодії.....	90
А. Людська особистість	90
Б. Діаграма стосунків	93
В. Знайомі	95
Г. Співробітники	96
Г. Члени комітету	98
Д. Повага	102
Е. Захват.....	105
Є. Ніжність.....	107
Ж. Збудження	110
З. Розпушта	119
И. Компаньйонство	120
І. Дружба	121
Ї. Близькість	123
Й. Любов	126
К. Класифікація взаємин.....	128
Л. Шлюб	131
М. Правові взаємини	133
5. Сексуальні ігри.....	139
А. Вступ: Цей шалений світ	139
Б. Батьківське програмування.....	142
В. Типи сценаріїв	146
Г. Природні фокуси	153
Г. Що таке гра?.....	158
Д. Деякі сексуальні ігри	163
Е. Навіщо люди грають в ігри	172
Є. Ілюзія автономії.....	175
6. Секс і добробут, або запобіжна близькість	184
А. Вступ.....	184
Б. Фізичний контакт і фізичне здоров'я	185
В. Шість різновидів голоду.....	188

Г. Секс і етика.....	193
Г'. Секс і естетика	195
Д. Секс і близькість.....	196
Е. Секс і шлюб.....	198
Є. Секс і дослідження	199
Ж. Секс і добробут.....	200
Частина III. Завершальні ласки.....	213
7. Запитання	214
А. Запитання й відповіді.....	214
Б. Список вибраної літератури	224
8. Людина світу	230
А. Любов і шлюб	230
Б. Афоризми.....	235
В. Сумні	240
Г. Прикінцевий реп.....	241
Додаток: класифікація людських взаємин	242
А. Вступ.....	242
Б. Типи взаємин	243
В. Дискусія.....	250

ПЕРЕДМОВА

Основою цієї книжки став курс лекцій із сексуальної психології на пошану пам'яті Джейка Гімбела¹, які мені випала честь прочитати у квітні-травні 1966 року в Каліфорнійському університеті. Одним із членів відбіркової комісії був доктор Сальваторе Лусія, професор класичної та превентивної медицини в Медичному центрі Сан-Франциско — гадаю, саме завдяки йому мене вдовоїли такої честі. Я вдячний йому та іншим членам комісії за цей шанс. На місцях, між рядами й попід стінами аудиторії зібралось шість сотень слухачів із різною освітою й поглядами на заявлену тему. Далі я відтворив оригінальний анонс.

ЛЕКЦІЇ З СЕКСУАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НА ПОШАНУ ПАМ'ЯТІ ДЖЕЙКА ГІМБЕЛА 1966 РОКУ, ОРГАНІЗОВАНІ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ КОМІТЕТУ З МИСТЕЦЬКИХ ЗАХОДІВ І ЛЕКЦІЙ, КАЛІФОРНІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ Й МЕДИЧНОГО ЦЕНТРУ МІСТА САН-ФРАНЦИСКО

СЕКС У ЛЮДСЬКОМУ ЖИТТІ

6 КВІТНЯ	Розмова про секс
13 КВІТНЯ	Форми людських взаємин
20 КВІТНЯ	Секс і добробут
27 КВІТНЯ	Сексуальні ігри

Чотири вищевказані лекції розпочнуться о 20:30 у медичній аудиторії Медичного центру міста Сан-Франциско.

¹ Джейк Гімбел (1876—1943) — відомий американський меценат зі штату Індіана, нащадок заможного єврейського роду, який, серед іншого, заповів щороку віддавати тисячу доларів свого спадку лекторам, які читатимуть курси лекцій із сексуальної психології в університетах штату Каліфорнія. Уперше такий курс лекцій було прочитано 1946-го. (*Прим. перекл.*)

23 ТРАВНЯ

Мова й коханці

П'яту лекцію буде прочитано в спортивній залі Каліфорнійського університету в місті Санта-Круз.

Щиро запрошуємо всіх зацікавлених.

Попри запрошення «всіх зацікавлених», на лекцію прийшли переважно студенти, викладачі факультету й фахові психологи з колегами. Доктор Лусія керував процесом, демонструючи люб'язність і дипломатичність, моя асистентка міс Памела Блам охоче допомагала з обладнанням, секретарка доктора Лусії Марджорі Гант домовилася про звукозапис, а міс Ольга Аєло їх для мене передрукувала. Без їхньої допомоги лекції, звісно, пропали б — у мене самого не було жодних конспектів, тільки короткі основні тези.

Однак передусім я вдячний покійному Джейкові Гімбелу, який уможливив цей курс. Померши 1943-го, він лишив після себе чималий статок, розподілений для фінансування лекцій між Стенфордом та Каліфорнійським університетом. Відтоді багато видатних фахівців підняли планку якості так високо, що я чотири роки наважувався публічно викласти свої думки в письмовій формі й досі почуваюся щодо цього якось непевно.

Відколи почали читатися такі лекції, секс-просвіта стала рухатися семимильними кроками. 1967 року виник щомісячник «Медичні аспекти людської сексуальності» [*Medical Aspects of Human Sexuality*] [1], найвиваженіше, найнадійніше й найповажніше періодичне видання цього типу. У ньому майже не лишилося крикливої суворості найяскравішого предка, старого «Сексологічного вісника» [*Zeitschrift für Sexualwissenschaft*], де піонери психоаналізу публікували свої перші роботи, — основного джерела для Гейвлока Еліса й тогочасних дослідників «психопатології» сексу. За ті ж таки чотири роки привернула до себе увагу й Американська рада з питань сексуальної обізнаності та освіти

[2] під керівництвом доктора Мері Калдерон із Нью-Йорка. Щонайвища кваліфікація й бездоганні манери доктора Калдерон, поза сумнівом, допомогли їй поширювати свої погляди й просувати уроки сексуального виховання в школі. Третім рушієм секс-просвіти стали рекламні оголошення в газетах «Колючка Берклі» [*Berkeley Barb*], «Плем'я» [*Tribe*] та інших неформальних виданнях, що більш переконливо свідчили про численні відхилення від класичної місіонерської позиції в сексі, ніж звіти Альфреда Кінсі та його помічників, — хоча, мабуть, менш романтично, ніж книжки Гейвлока Еліса. Четвертим важелем впливу, суттєво помітнішим за останні два-три роки, став поступ у законодавчій царині, який можна проілюструвати, скажімо, дозволом гомосексуального партнерства в Англії й порнографії — у Данії. Найбільше мене тішать свіжі поєднання сексу зі здоровою дотепністю й гумором (на противагу бридким, нудотним чи принизливим жартам) у сатиричному «Офіційному самовчителі сексу» [*Official Sex Manual*] [3] і непристойні карикатури в журналі «Вічнозелений» [*Evergreen*]. Поточна прогресивна позиція — секс доволі пристойна річ, він нікуди не зникне, тому до нього ліпше звикати. Два інші полюси представлено консерваторами («нема нічого бридкішого від сексу») і радикалами («бридких речей немає взагалі, тому сексові не буде завдано жодної шкоди, якщо його кинути на купу до жорстокості й бруду»).

Вершинним виявом усіх цих впливів, зокрема впливів неформальної преси (якої варто бридитися через її «неповажність»), стали тексти доктора Юджина Шонфелда, відвертого просвітника, котрий вів щотижневу шпальту під псевдонімом «доктор Пупократ» [4]. (Уже не веде.)

Однак найбільша тогочасна зміна була не освітньою, а практичною. Ширший вплив пігулок на американське життя позначився народженням (або відродженням) «емансипованої жінки», яка прагнула цілковитої сексуальної рівності. Кілька таких жінок

причесало рукопис цієї книжки, вишукуючи там «чоловічого шовінізму». Часом знайдені приклади просто-таки стирчали з тексту, і я вніс відповідні виправлення в остаточну версію. Там же, де, на мою думку, голову піднімав уже «жіночий шовінізм», я відстоював своє, даючи критициням місце у примітках. Їхні репліки там позначені ініціалами ЕВ, мої принагідні відповіді — ЕБ. Віддаючи належне ЕВ, мушу сказати, що в остаточну версію не потрапило багато їхніх підбадьорливих і схвальних зауваг.

Історії в цій книжці я розкакую так, як про них думаю, — тому в ній багато розмовності, ілюстративності й життєвих прикладів. Кожен має право не давати її своїм дітям до шістнадцяти, вісімнадцяти чи двадцяти одного року (та й до сорока, якщо чесно, теж). Я охоче ознайомлюся з документами, що підтверджують будь-які мої фактологічні помилки. Що ж до особистих думок, я можу свідомо поступитися чиїмось на шкоду власним, якщо тільки їхній автор прослухав за останні тридцять років більше містких чи переконливих сексуальних історій, ніж я. Припускаю, що існують сутенери та проститутки, які знають більше про секс загалом, і науковці, які вичерпніше обізнані з його конкретними аспектами, ніж досвідчений зацікавлений психіатр. Загалом же, гадаю, у моїх писаннях порівну науки й мистецтва, тому опоненти мають підтверджувати свої позиції відповідними матеріалами.

Чимало з написаного не прозвучало на лекціях узагалі або прозвучало інакше. По-перше, після 1966 року я ще багато про що дізнався, а по-друге, читати лекції — зовсім не те саме, що писати книжки. Аби оновити лекційний матеріал і зробити його читабельнішим, знадобилося чимало виправляти, вирізати, перетасовувати й додавати. Для більшої ефективності я писав так, ніби матиму лиш одного читача. Подеколи я згадував про автора на ім'я Кіпріан Сен-Сір, якому начебто належить текст під назвою «Листи до дружининої служниці». «Листи» він писав, мандруючи з дружиною в далекі краї, охочий підготувати згадану в заголовку

панну до самостійного життя, що настане, коли та покине хазяйчин дім. Саме таким був контекст цієї праці, написаної, отже, у дусі «Листів» Сен-Сіра, але з прагненням зберегти тон виступів, що лягли в її основу. Тому я відмовився від порядку лекцій у циклі, згаданому вище, та від його оригінальної назви¹.

Оскільки книжка дуже відрізняється від лекцій, справедливо буде зазначити, що за висловлені в ній думки не відповідають ані Траст Джейка Гімбела, ані Каліфорнійський університет. За них відповідаю тільки я.

Хочу подякувати учасникам Сан-Франциського семінару з транзакційного аналізу, котрі не один вечір слухали, як я читаю рукопис, за багато цінних порад і конструктивної та деструктивної критики — і за те саме дякую всім, хто читав рукопис уже на дозвіллі. Серед них (емансиповано й колективно) можна згадати БERTУ Джонг, Ела й Пем Левін, ЕРДЕН РОУЗ, Валері Венджер, Надю й Валеріо Джузі та Ріка Берна.

*Кармел, Каліфорнія
квітень 1970 року*

Примітки

1. *Medical Aspects of Human Sexuality*, edited by Theodore Bawer, M.D., and David M. Reed, Ph.D., and a board of consulting editors. Публікувався за адресою 18 East 48 Street, New York, N.Y. 10017.

2. SIECUS, 1855 Broadway, New York, N.Y. 10023.

3. *The Official Sex Manual*, by Gerald Sussman. G. P. Putnam's Sons, New York, 1965.

4. *Dear Doctor Hip Pocrates*, by Eugene Schoenfeld. Grove Press, New York, 1969.

¹ Охочим думати про секс в академічному ключі повідомлю, що «офіційна» назва цієї книжки — «Церебральні та поведінкові кореляти спарювання в спільнотах вищих приматів». (Тут і далі прим. авт., якщо не зазначено інше.)

ВСТУП: РОЗМОВА ПРО СЕКС

А. Секс мокрий

Писати про секс нелегко — передусім бо він мокрий. Точніше, не просто мокрий, а слизький. Той, хто не візьме це до уваги, почуватиметься за розмовою якось липкувато. Одній знайомій поетці, яка писала про секс красиво, але не зворушливо, я сказав, що говорити сухими словами про мокрі почуття неправильно. Коли ж вона стала вживати мокрі слова, я зауважив, що ці теж не годяться. «Варто вживати слів, на яких ковзатимуть і спотикатимуться думки», — сказав я. Їй сподобалось, і у відповідь поетка прорекла, що вагітна жінка коло вікна сидить і про чорну зміюку думає. Я нічого не зрозумів, бо не жінка, але слова припали мені до душі. Вагітна жінка коло вікна краща за вагітну жінку, яка завжди добирає слушні слова й каже, що сподівається на добрячий запас молока в грудях, аби вигодувати ним немовля. Усе це нагадало мені жарт про одну манірну пані з Бостона, котра завжди перепрошувала, згадуючи в розмові «членів» парламенту чи «інтимні» подробиці, а одного дня повідомила, що її друг — радикакулька.

Для початку, гадаю, треба дати раду зі словами й вирішити, які з них зрозуміло й зручно передають те, про що ми говоримо.

Б. Трохи холодних сухих слів

Слова, якими люди називають секс, починаються з «кон'югації» (цим займаються нижчі організми) й «копуляції» (відведеної для вищих тварин). Людям дісталися «статеві зносини». Науковці

називають їх «ко-і-ту-сом», хоча, нервуючись, інколи перекручують на «ко-і-тис». Насправді ж це зветься «ко-ї-тус». Про «статевий союз» можна говорити на публіці, але тільки в неділю. Власне, говорити можна про все, крім «статевих зносин». Про ці останні не говорять, а спілкуються. Спілкуватися часом дуже важко, у декого (і в мене) від спілкування болить голова, тому, якщо можете, просто говоріть. Голова часом болить навіть у слухачів чужого спілкування, особливо коли ті, хто спілкується, не знають, про що чи з ким вони це роблять. Коротше кажучи, від спілкування буває багато проблем, і тим, хто собі його дозволяє, варто рано чи пізно навчитися говорити один з одним, якщо хочеться порозуміння.

Найгірший різновид спілкування називають «неперервним діалогом», і від нього в учасників часом буває не лише головний біль, а й хронічний розлад шлунка. Утім, часом люди, які ведуть неперервний діалог, таки починають говорити одне з одним, і тоді все йде на лад. Мій цинічний друг доктор Горслі радить надто освіченим парам, яким погано живеться разом, припинити спілкуватися й почати говорити.

Проблема з усіма вищезгаданими словами одна: вони здаються холодними, сухими й стерильними, хоч це й не так. «Кон'югація» схожа на видобування вогню тертям двох яєць. «Копуляція» звучить волого й дещо відразливо, а «коїтус» незграбний, наче прогулянка в кросівках калюжею розлитої патки. «Статеві зносини» — нічогенька фраза для публічних виступів чи літератури, але звучить вона надто розважливо, аби нести радість. Для розмаїття можна звернутися до зручного синоніма «статевий акт».

Слова, якими позначають результати всіх цих процесів, не набагато кращі. «Статеве задоволення» — аналог добрячого стейка для чоловіків чи сирного суфле для жінок. «Статеві відправлення» нагадують про краники на алюмінієвій кавоварці

чи про бойлерний вентиль, який відкручують раз на місяць, аби вичистити накип. Слово «клімакс» починало як досить пристойне, але зараз його так затягали газетними шпальтами, що воно викликає лиш одну асоціацію — склеювання двох намащених половинок зефірки. У письмовій формі, гадаю, найвідповідніше слово — «оргазм».

У правників є свої слова, але користі з них небагато. На вершечку їхнього хіт-параду — «співмешкання», «статеві стосунки» й «подружня зрада», і все це звинувачення. Їх зовсім не цікавить, чи може секс бути в радість. Їм хочеться одного — «встановити» чи «довести» його, аби з когось вимагати гроші. До того ж грошей вони вимагають однаково й за той, що анітрохи не тішив, і за той, що підніс до небес. За огидність не знімають, за екстаз не додають. Ще в правників є так звані «злочини проти природи», хоча природа ніколи ні на що не скаржилася. У правничому лексиконі немає словосполучення «пристойне розкриття». Усі розкриття непристойні, поки не доведено протилежного. Здається, цей принцип суперечить конституції, яка стверджує, буцімто людина лишається невинуватою, доки не доведено її провину, і пристойною, доки не доведено її непристойність. Найбільше правники чубляться за слово «вульгарність», але про нього ми поговоримо згодом.

Основна проблема цих слів і фраз у тому, що вони зовсім не про пристрасть, радість і задурманення, тому звучать холодно, сухо й стерильно.

В. Трохи теплих вологих слів

«Спарювання» звучить тепло й родюче; у цього слова велике майбутнє, однак йому бракує присутності. Напевно, найбільш людяне й найменш вульгарне з усіх сексуальних слів — «кохатися». У нього теплий, вологий і родючий ореол, воно несе

із собою обіцянку чогось тривалішого, ніж просто статевий акт. Ніхто не знає, що стається на світанку з людьми, які спарюються, вступають у статеві зносини, чи мають коїтус. Найчастіше снідають разом ті, хто *кохається*, і тому молодим паннам здебільшого до душі саме це слово. На жаль, воно, здається, менш поширене серед чоловіків — навіть серед тих, кому подобається снідати зі своїми жінками.

Ще одне тепле й вологе слово — «кінчати». Брак драматичності воно компенсує затишком. Дивно, але дехто натомість каже «спускати».

Г. Непристойні слова

Пристойно говорити про непристойність цілком можливо й, гадаю, бажано. Можна, скажімо, написати чотири найпоширеніших сексуальних непристойних слова задом наперед чи перемішавши літери — *баїтися, рахтатися, хнір і дизап* — водночас нікого не заплутавши й не образивши.

«Баїтися» — єдине слово, що вповні передає відчуття, захват, слизькість і аромат статевого акту. Хтивий «ї» додає йому реалістичності. Перелічені в попередній частині синоніми ретельно уникають захвату та пристрасті й дуже обережно задкують від запаху — одного з найпримітивніших і найпотужніших елементів сексу. «Баїтися» вбирає в себе все вищезгадане, як дитина, — бо спершу це слово теж було дитячим.

Дивно, але всі ті, хто вважають його англійський аналог англосаксонським, помиляються. До Англії воно прибуло із Шотландії у 1500-х роках [1] — найпевніше, як нащадок давнього голландського чи німецького «ficken» — «бити». Його арабський відповідник «dok» означає «товкти в ступі». Згодом ми побачимо, що товкотнеча і пхання — найважливіші складники статевого акту. Ще один вагомий компонент — п'янке пристрасне гойдан-

ня жіночого тазу — арабські сексологи називають «hez». Саме через те, що слово «баїтися» містить у собі «dok» і «hez», там так багато пхання й гойдання.

Баїння — це те, чим двоє людей займаються разом, а рахтання односпрямоване. Якось дуже мудра дівчина на ім'я Амаріліс сказала мені, що любить баїтись, але не хоче собі хлопця, який просто зробить їй рахт і потім пишатиметься. Почкання — це теж колективний процес¹.

Обговорювати слова «хнір», «дизап» та їхні численні синоніми нема потреби — це просто непристойності, які не ведуть до суті справи. Слово «пеніс» у більшості асоціюється з чимось тонким і не надто солідним, а якщо в домі є малі хлопці — із чимось милим. Ним описують орган у розслабленому стані. Для шляхетнішого стану ерекції, гадаю, влучнішим буде слово «фалос», хоча воно трохи штучне й зовсім не соковите. Жіночий статевий орган називають «піхвою». У цього слова є тепло (а може, і решта ознак) слова «дизап». Найбільше труднощів із зовнішніми статевими органами, на позначення яких у анатомів є слово «вульва». Для повсякденного вжитку в ньому забагато медичності, але нічого чемнішого досі не вигадали, тому обійдемося звичним «геніталії».

У «Тезаурусі» Роже, численних словниках сленгу [2] й кримінальних кодексах різних країн можна знайти чимало інших слів, але для щоденних потреб вистачить і вищезгаданого списку.

Г. Природа непристойності

Настав час пояснити, чому я так хочу уникнути вульгаризмів. Саме по собі слово «вульгарний» означає «відразливий».

¹ ЕВ: Почкання — явище вже часів протизаплідних таблеток. Нікому не здається, що його використали, усі роблять це за взаємною згодою, разом, не «комусь», а «з кимось». Це «мокрый» еквівалент слова «кохатися», який вимовляють із гордістю й радістю.

Непристойність буває двох типів: порнографія та скатологія. Порнографія — це писання про блудниць, і цим словом позначають слова зі спалень, а скатологія, відповідно, — це непристойності із вбиралень.

Дехто вважає непристойною й порнографію, і скатологію, а комусь непристойним видається лише щось одне. Усі тонкощі створюють враження, буцімто непристойність — щось штучно регульоване, та це не зовсім так. У неї значно міцніше психологічне підґрунтя.

Будь-яке варте промовляння слово викликає у свідомості мовця та слухача певний образ. Ці образи не завжди чіткі, але, доклавши певних зусиль, їх таки можна вивудити з глибин. Образи більшості слів бляклі, розмиті й нестійкі — якщо йдеться про щось маловідоме, картинка зливається з незнаним тлом. Тому під час розмови на них майже ніколи не зважають. Такі образи називають дорослими, або ж тіньовими. Образи інших слів яскраві й потужні — вони походять із дитинства, і тому їх називають дитячими, або ж первісними [3]. Через свою детальність і яскравість первісні образи викликають емоційні реакції. Деякі з дитячих образів неймовірно красиві, ніби галюцинації, побачені після куріння марихуани чи вживання ЛСД. Деякі, навпаки, відразливі — і саме вони нас цікавлять, бо допомагають дати психологічне визначення непристойності. Слово стає непристойним, коли його супровідний образ первісний і відразливий. Так відбувається, бо яскравими та бридкими такі образи разом з їхньою реальністю стають саме в дитинстві — як смердючі екскременти, що супроводжують привчання до горщика, — і лишаються такими в дорослому віці [4]. Це визначення непристойності ґрунтується не на штучних правилах, вигаданих ницими супостатами, які прагнуть позбавити людей свободи висловлювань, а на структурі людської нервової системи й основах її психології.

Якщо непристойність ґрунтується на глибоких загальнопсихологічних чинниках родом із дитинства, то непристойними можуть ставати лише дитячі слова. У мові, вивченій пізніше (скажімо, після шести років), для її носія не буде лайок, бо він ніколи не чув цих слів на початку життя. Тому справжній англієць може вимовляти й читати слова типу «merde», «Scheiss», «fourrer», «vögel», «cul» чи «Schwanz» без сорому й комплексів: хоч він добре знає їхнє значення, вони лишаються абстрактними й не викликають в уяві первісних образів. Якщо ж нововивчена мова вкоріниться у свідомості й він почне нею думати, такі слова можуть проникнути в первісні шари й стати непристойними.

Із цих спостережень випливає, що непристойність сама по собі лишається з нами назавжди, але окремі слова, які сприймаються сороміцько, — справа вибору чи випадку. Загалом вони викликають смакові й запахові асоціації, а також нагадують липкий дотик. Саме з липкістю пов'язані первісні непристойні образи. Часом серйозними вульгаризмами можуть стати звичайні необразливі слова — саме внаслідок досвіду, отриманого в дитинстві, коли формуються такі образи.

Нове покоління може змести старі непристойності, але його нащадки народять нові — скажімо, вульгаризувавши цілком звичайне слово («свиня») або давши нове життя застарілому виразові («ойб твою матір»). Можна уявити ситуацію, коли дитину виховують повністю позбавленою реакцій на безсоромність, але через особливості людської нервової системи такі випадки вкрай нечасті. Думаю, дуже важко позбутися полегшення, яке переважно відчують ті, хто виходить із громадської вбиральні.

Шоковий, розслаблювальний або еротичний (коли їх використовують для стимуляції) заряд лайливої лексики залежить від її запаху й від непристойності. Найсильніші лайки найдужче пахнуть («баїтися», «дизап», «вногі»), а найслабші —

просто наукові й літературні слова, дуже віддалені від первісних образів і тому цілковито позбавлені запаху. Нейрологи та фізіологи досліджують цей захопливий феномен, пов'язаний із будовою мозку й свідомістю — взаємозв'язки запахів, візуальних образів, слів, соціальних дій, емоційних потрясінь, розслаблень і стимуляцій.

Із такої правдивої психологічної інформації можна зробити висновок, що поважне ставлення до сили непристойностей — не просто химерний залишок застарілого мислення, а радше одна зі сторін життя, побудованого довкола вишуканості. Вишуканість — це вишукані жести й вишукані миті самотності чи єднання. Ця риса добре відома танцюристам, красномовцям і тим, хто вивчає дзен чи якусь іншу східну філософію. Вишукані люди вишукано розмовляють і перетворюють кожен годину життя на твір мистецтва. Їхні манери й вигляд роблять кожен новий рік кращим за попередній. Зрештою, ті, хто живе вишукано, можуть бодай пройти життєву путь, наповнену друзями, ворогами, близькостями й протистояннями, комедіями й трагедіями, тримаючись за ниточку цілісності й шляхетності. Для мене клас людини = вишуканість = стриманість, уникання перебільшень і порушень гармонії — у мовленні, балеті й живописі.

Зустріти потворне й зазирнути йому в очі — зовсім не те саме, що прийняти його. Кожен розуміє красу по-своєму, тому їй годі дати чітке визначення — але можна бодай перелічити все, чим вона не є. Існує одне і, я думаю, єдине — універсальне правило естетики. Універсальним я його називаю, бо воно стало спадковою біологічною рисою в процесі еволюції людського виду. Краса може існувати *попри* сморід, але не *завдяки* йому. Що таке сморід, знають усі. Це запах чужого *вігна*, його проникнення в наш ніс із кожним вдихом. Із друзями все навпаки. Як колись сказала Амаріліс, «другове *вігно* та його *дерпіння* не смердять, а дзюрчання його *чесі* — музика для ваших вух. Якщо вам

щось таке паритиме незнайомиць, ударте його між ніг». (Амаріліс дещо вульгарна, як видно з ужитку слова «смердять».)

З огляду на все сказане мені здається, що непристойності не варто нав'язувати іншим без їхньої згоди. Для одних це частина життя і його насолод. Для інших свобода слова закінчується не лише на воланні «Пожежа!» в залюдненому театрі, а й на грубих криках у присутності дітей. Усім більше до душі поезія. У вигляді «місячних» менструація не надто приваблива — але згадайте-но «скривавлений місячний лик» чи, як кажуть французи, «червоні маки» — і все стане просто чарівно (принаймні для чоловіків).

Кажіть те, що маєте, якщо гадаєте, буцімто лишитеся чистими. Коли довкруг так багато бруду, ця чистота дуже важлива.

Д. Смітник

Про сусідів справді можна страх як багато дізнатися, порившись у їхньому смітнику. Філософічний сміттяр за своїми знахідками часом навіть бачить життєву філософію власників, адже знає, що вони викидають, чи великі вони скнари, а чи, навпаки, марнотрати, й чим годують дітей. Чимало людей на світі вважає таких сміттярів носіями істини в останній інстанції. У смітник уважно глянь — істину про всіх дістань! Та тільки не дістанеш її так. Археологи часто натрапляють на вигрібні ями і з самих цих ям намагаються зробити висновки про ціле суспільство. Деякі автори йдуть схожою дорогою — реконструюють наш життєвий лад і дають йому оцінки за нашими смітниками. Але археологи значно далі просунуться, розкопуючи місто на зразок Помпеїв, ніж риючись у кількох вигрібних ямах. Оглядаючи ціле місто, вони ліпше розумітимуть, що діялося між його мешканцями — шляхтою й простолюдами. У робочому кабінеті, у бібліотеці, у дитячій кімнаті й у залі для танців більше універсальних істин,

ніж на сміттєзвалищі. Піт і людність монастиря цінніші, ніж піт і людність борделю, бо монастир — це (бодай однобоке) відображення високих устремлень роду людського, а бордель (принаймні за описами порнофілів і сутенерів) статичний і навіть якщо кудись рухається, то врізнобіч або донизу. Урешті, у дитині людськості більше, ніж у пухлині матки, а в ембріоні більше, ніж у фібромі.

Що я хочу цим усім сказати? У непристойних книжках не більше знань і корисних подробиць, ніж у пристойних. Лише Толстой міг побачити все, що побачив у «Війні й мирі», а от де Садову «Філософію будуару» зі всіма її інтимними сценами й філософією під силу написати кожному тямущому старшокласникові, який посварився з матір'ю.

Е. Рахгачі

У крайньому разі лайка стає стилем життя. Прикутий до ліжка порнограф, який вічно шукає радості оргазму, ніколи не побачить лісів, океанів і сонця. Зачинений у своїй смердючій комірчині скатолог длубається в кожнісінькій події, шукаючи *вігно*, аби конче довести, що все перетворюється саме на нього. Обидва вони невдахи — адже порнограф ніколи не знайде чарівної всеохопної піхви, якої шукає, а скатолог, по груди занурившись у накопичене лайно, так і не перетворить його на золото. Порнографові краще, йому-бо перепадуть хоч якісь минущі насолоди. Із вбиральні ж можна винести лиш одну нагороду — горщик не-золота. Викрикування лайок декому справді приносить легшу, але це просто ще раз підтверджує, що в таких слів особлива психологічна сила.

Дитинна теорія про те, що від повторення лайок усе піде на лад, не підтверджується на п'яти- чи десятирічному проміжку. Це від самого початку шлях невдах. Той, хто за десять років вимовить «вігно» чи «ойб твою матір» 100 000 разів (це якихось

тридцять разів на день), майже завжди (за моїми клінічними спостереженнями) виявить, що все стало не краще, а гірше, і кричатиме: «Я ж так старався! Чому завжди я?» І це ще один доказ, що старатися — не вихід, бо якби він кричав улюблені лайки хоч по триста разів на день, ліпше б не стало.

Невдачу тут робить невдахою не теорія, а практика. Переможеть, випробовуючи таке припущення, узяв би два вихідних, пройшовся б до кінця списку — по п'ятдесят тисяч лайок щодня — і перевірів, чи досягне бажаного. Якщо ні — можна спробувати іншу теорію успіху, заощадивши десять років. Це і є різниця між переможцем і вічним невдахою. Для життя й для його підсумків важливо, невдаха ти чи ні, бо від цього залежить, чи довірятимуть тобі люди.

Є. Лайка для забави

Багато хто погоджується, що неочікувана лайка переважно звучить нападливо й гідна осуду [5], але у двох випадках вона може бути ефективною саме через свою непристойність — коли нею спокушають і коли з нею забавляються.

У спокушанні лайку можна використовувати для самореклами. Якщо її застосовують саме так, вона стає ницою — і так само ниці ті американські бойскауті (виховані, варто розуміти, на вуличному ідеалізмі сера Роберта Бейден-Пауела), які носять відзнаку Комерсанта. Це мистецтво брудного заробляння швидких грошей на красотах природи¹.

Лайка для забави — це сатира на ницість, а сатира — це хірургічний сміх, що пробиває чиряки політичного устрою

¹ Амаріліс розповідала про одного знайомого спокусника, який успішно користується лайкою. Тільки-но зустрівши жінку, яка його цікавить, він робить їй більш ніж звичну лайливо-непристойну пропозицію — і так завойовує прихильність одних, утрачаючи її серед багатьох інших і демонструючи (позитивно й негативно) неочікувану брудну силу грубощів.

й людських взаємин. Тому лайка для забави робить життя не таким непристойним. Рабле скатологічніший за багатьох авторів, бо він намагався радіти своїй скатологічній епосі. Ось присвята до мого улюбленого видання його творів (у перекладі сера Томаса Уркугарта):

*Лиш дрібка сміху нас рятує від гризот усіх,
Бо що людськіше може бути, ніж сміх?*

Але сатира — зовсім не те саме, що бунтівна вульгарність: «Я ляятимусь, слідкуючи за твоїм обличчям, і побачу, ідіот ти чи зразу мене розлюбиш. Зрозуміло, свиня?»

Тому гумористичні вірші гульвіс епохи Реставрації про збур, або ж гонорею, і пранці, себто сифіліс (неминучі хвороби тогочасного гультя, котрий потім не знав, як їх вилікувати), зовсім інакші, ніж жалісливі словеса сучасних авторів на ту саму тему. Грубощі страшні, коли їх серйозно сприймає той, хто їх вимовляє, або той, хто чує. Коли ж ними перекидаються для втіхи й не швиргають у лице, мов стару грейпфрутову шкірку, читач (чи слухач) може або долучитись, або відступити зі словами «Це не смішно».

Найпоширеніші забавки з лайкою — жарти, анекдоти й лимерики. На жаль, довкола шести головних лайок можна вигадати обмежену кількість жартів, і всі вони з'явилися ще в сиву давнину. Непристойних анекдотів більше, але вони давно повідрощували собі бороди, поки сотні мільйонів студентів розказували їх сотнями мільярдів годин у сотнях тисяч наливаюк останню сотню років [6]. Неоране поле оригінальності зараз лишилося хіба що в лимериках.

Найвеселіше забавлятися з грубощами та їхніми цензорами, замінюючи їх схожими за звучанням словами, як зроблено в «Офіційному самовчителі сексу» [7], де все розписано про *дорогенні зони*, *везувії* та *кльоцик* — «крихітний кулястий пред-

мет, розташований біля *хатки*, одразу над *солонієвими трубами*». Звісно, під час *габітусу* чоловічий *вектор* має потрапити в *рисочку*. Утім, у романі Твіґза Джеймсона «Біллі й Бетті» вигадані слова ще ліпші, бо ближчі до оригіналів, і тому більше подобаються коханцям. Скажімо, той, хто не може знайти партнера для *кублення*, завжди може *спустити гачок* самотужки. А ще Джеймсон на прикладах показує, як дійти до фіналу, коли в тебе порожнє *пуздро* чи повний *міх*.

Ж. Лайка й любов

Мабуть, любовне ложе — місце, що якраз пасує для лайки [8]. За первісних обставин доречними можуть бути й первісні образи — бодай сексуальні. Спокушання й розбещення я не торкаюся — ідеться про акт кохання, на який погодились обоє партнерів, ба більше — про акт, де кожен активно зацікавлений у вдоволенні іншого. Первісних образів тут не треба соромитися — для когось вони, навпаки, саме тут і квітнуть, посилені й запущені розмаїттям відчуттів — зору, звуку, дотику, запаху, смаку й тепла, яким променяється розпашілі тіла. Тутешня лайка — не образа й не блюзнірство, ба навіть навпаки — як показано у вірші:

РІЗНИЦЯ

Вона сказала: «ну ти й хрін!»

Пішов у ніч він сам-один.

І та, з якою спав пізніш,

«Ну в тебе й хрін!» — стогнала в ніч.

3. Сексуальне виховання для дітей

Наша мета дуже серйозна — розповісти про секс або навіть надихнути. Ми вже узгодили словничок із кількома анаграмами

й домовилися за можливості уникати лайок. Тепер погодьмося, що забави уникати нема причин, — і нумо розглядати різні підходи до заявленої теми.

Найпроблемніше запитання «сексуального виховання»: «Як пояснити дітям про секс?» Його проблемність випливає з його безглуздості — у ньому-бо не більше здорового глузду, ніж у запитанні: «Як пояснити дітям про історію (геометрію, куховарство)?» На «пояснення» історії чи геометрії йде кілька років планового навчання й виконання домашніх завдань — і навіть після такої освіти їх справді «розуміють» не всі діти, ба навіть не всі вчителі. Багато батьків урешті кажуть собі (чи іншим): «Ага! Не знаєш, як пояснити дітям про секс, невдахо!» — чи навіть «Ха! Один я з усіх батьків умію пояснювати про секс!» Проблема тут не в батьках, а в уявленні, що існує якийсь такий «секс», який можна «пояснити». Його нема — так само, як нема «куховарства», котре теж можна «пояснити». (Гастрономічна енциклопедія «Ларус» навіть не намагається й обмежується історичними нарисами.) Корисно поговорити про температуру й аромати страв, але ніхто ще не став хорошим кухарем після розглядання малюнка газових труб чи слухання попереджень про отруйні гриби. Не можна просто відвести сина чи доньку подалі й сказати: «А зараз я поясню тобі, що таке секс. А Б В + Г Г Д = Е. Запитання є? Тоді добраніч. Пора спати». *Подалі від чого?*

Усі малі діти зразу питають, звідки беруться немовлята. Оскільки на *це запитання* ніхто не знає відповіді, батьки відчувають, що настав час розказати про *рахтання*, й або уникають відповіді, розводячись про сусідського лелеку, або йдуть ва-банк і кажуть: «Коли тато опускає свою штучку в мамину штучку, там з'являється маленька насінинка, і так далі, і тому подібне, отак і з'являються немовлята». Переважно такі батьки сміються або хоробряться — бодай частково тому, що не зна-

ють правильної відповіді й самі хочуть, аби хтось їм усе розказав. Дитина ж, замість слухати, замислюється про справді важливі речі. «А чому це татко такий веселий чи так хоробриться?» — думає вона. Вуличні діти ставляться до цього значно простіше й справді *пояснюють*. Навіть після неправильних пояснень чи заперечень, мовляв, у *їхніх* батьків нічого такого не буває, слухачі відчують, що побували на натхненній і корисній лекції. Усі були серйозні, замислені та розсудливі, ніхто не сміявся й не хоробрився.

Оце й усе про сексуальне виховання для дітей від трьох до одинадцяти років. Із сексуальною підготовкою юнацтва від дванадцяти до двадцяти справи не набагато кращі.

И. Сексуальне виховання для юнацтва

Сексуальне виховання для юнацтва часто набуває форми книжок чи лекцій. Я вважаю, що кожна людина має три іпостасі: часом критичних, сентиментальних чи турботливих Батьків, раціонального розсудливого Дорослого й слухняної, бунтівної чи спонтанної Дитини [9]. Книжки й лекції про секс можна класифікувати відповідно до того, хто їх писав — Батьки (тут доречна внутрішня класифікація), Дорослий чи Дитина (і тут також). З будь-якої книжки й лекції стає зрозуміло, як вона подає досліджуваний предмет, і за цим критерієм їх усі можна розподілити на п'ять типів.

1. *Секс — це Колосальний Кальмар*. Він на своєму місці — прикутий під ліжком у подружній спальні. Будьте уважні — якщо наштовхнетеся на нього деінде, він затягне вас у свої глибини. Остерігайтеся представників протилежної статі, які за найменшої нагоди волочать вас до нього. Усі ці небезпеки найкраще підсумовує лимерик про молодицю на прізвище

Світі, тому всі, хто його знають, відають про все необхідне щодо цього страховиська.

*Молодиця на прізвище Світі
Стереглася усього на світі —
Один Бог у думках,
Та хвороб стидких страх,
Та раптові небажані діти.*

Пишуть, що Колосального Кальмара вигадала іпостась Батька, але Мати теж про нього знає [10].

2. *Секс — це Небесний Дар*. Це прекрасна й священна річ, яку не варто ганьбити ницими помислами й бруднити сласними думками. Янголів винайшла Мати. Батько теж про це знає, але ставиться до них дещо скептично, бо ніколи не бачив на власні очі [11].

3. *Секс — це Триумф Механіки*, щось типу конвеєра, де з одного кінця заходять природні продукти, а з іншого виходять немовлята. Часом його можна мінімізувати до кишенькового конструктора, як описано в попередньому розділі: «Вставте деталь А в паз Б, потягніть за ручку В — і вуаля! — різдвяного ранку народиться дитина». Цей раціональний підхід по-дорослому оперує перевіреними фактами, але не надто надихає. Може, усе в ньому й правда, але життя така правда не поліпшує [12].

4. *Секс — це Капость*. Цей підхід бере гору, коли в будь-якому віці (найчастіше в юності й після сорока) усередині підводить голову бунтівна Дитина й каже: «Знаєте, чхала я на всі ваші правила й заборони. Я розказую все як є простими англосаксонськими словами, і це значить, що я вільна». Вона припускається трьох помилок: а) ці слова не англосаксонські, б) вони не доводять вільності й в) це так не працює. Минає десять ро-

ків, і такі люди не стають щасливішими за більшість оточення. Маркіз де Сад — хороший приклад [13].

5. Секс — це *Vmixa*. Ті, хто знаходить у сексі втіху, про нього майже не говорять. Про втіху багато й не скажеш — хіба що «було весело» чи «ого!». Цей підхід теж дитячий, як і попередній, але Дитина тут симпатичніша й безпосередніша [14].

I. Сексуальне виховання для дорослих

Основна цільова група сексуального виховання для дорослих — занудні студенти, торговці рабіннями, індійські раджі й магараджі та арабські рабовласники, але багатьом звичайним людям воно теж стає в пригоді. Усе залежить від того, що вам більше подобається — малювати самому чи розмальовувати чужу схему, де для кожної ділянки позначено її колір.

Основний підручник сексуального виховання для дорослих — «Камасутра» Ватсьяяни, засновника індуїстської ремісничої школи сексу [15]. Написано її або 677 року до н. е., або 350 року н. е. Супровідний матеріал до неї — «Ананга ранга» Калььянамали, написаний приблизно 1500 року [16]. В обох книжках можна знайти витончені поради щодо поцілунків, дотиків і майстерної *б'їлі*, залишання в потрібних місцях слідів від зубів і нігтів, спокушання дружини ближнього свого й заспокоєння власної совісті. Біда цієї безсумнівно корисної книжки в тому, що вона підступно замінює пристрасть і творчість технічною віртуозністю й часом криводушністю.

Як каже мій друг доктор Горслі, «про секрети кусання, дряпання й звабництва читати, може, і справді збудливо, але хіба ж не цікавіше дійти до них самотужки, ніж знайти їх у книжках? Адже дружину собі теж цікавіше знайти в реальному житті, ніж через комп'ютер. З іншого боку, — кисло додає він, — тому, хто хоче більше дізнатися про методи виманювання

грошей у чоловіків, ходові серед проституток і любасок, звісно, краще прочитати ці книжки, ніж розпитувати знайомих проституток і любасок, адже методи за всі ці роки не змінились ані на дрібку».

«Який сенс, — погоджується Амаріліс, — скінчити мов той моряк, що загубив у дівчини вставну щелепу? Про це навіть пісню написали — “Люба, чом ти вкрала мої зуби?”».

Утім, бодай одна чеснота в цих книжках таки є: вони радять бути терплячими й ніжними, особливо з малолітніми нареченими.

Наступний після «Камасутри» артефакт сивої давнини — «Духмяний сад» шейха Нефзаві, представника арабської школи XV століття [17]. Цей практичний poradник містить чимало попереджень про жіночу підступність і зрадливість, рецепти від розмаїтих статевих недугів (зокрема як зробити маленькі члени колосальними) і набір доступних позицій для здорових пар. На додачу шейх описує особливі позиції для незвичних випадків: для повних пар, для низенького чоловіка й високої жінки та для коханців із різними каліцтвами. Віддає він належне й глибокій обізнаності та акробатичним талантам індусів (надто жінкам, здатним тримати олійну лампаду в повітрі на підосві так, аби вона не згасла до самого кінця), але підозрює, що чимало їхніх вправ несуть із собою більше болю, ніж утіхи.

На жаль, великий розділ про педерастію з книжки Нефзаві досі не переклали. Він би точно пролив світло на долю поневолених дітей віком від чотирьох до десяти років, яких досі літаками завозять із Сахари на Аравійський півострів [18]. (Я на власні очі бачив, як дворічного хлопчика обережно вчать на раба в іспанській Сахарі.)

Наостанок варто згадати ще одну працю — «Золоту книгу любові» доктора Джозефа Векерле, де описано 531 позицію — більше, ніж у «Камасутрі», «Ананзі ранзі» й «Духмяному саду»

ДОДАТОК: КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ ВЗАЄМИН

А. Вступ

Структурний аналіз — аналіз людських его-станів Батьків, Дорослого й Дитини — пропонує міцне теоретичне підґрунтя для логічної та емпіричної класифікації людських взаємин.

Психоаналітична теорія, що розбирається з механізмами та рушіями й прояснює природу трансферних взаємин, не пропонує систематичної класифікації, яку можна використовувати поза межами терапевтичної ситуації.

Антропологічні класифікації беруть до уваги формальні, контрактіві й кровні взаємини в межах клану, роду чи племені. Юридична класифікація прагматично допомагає прояснити питання прав, обов'язків і санкцій. Ні антропологи, ні юристи не пропонують послідовної, переконливої чи повної класифікації неформальних повсякденних взаємин. Усім їхнім класифікаціям бракує психологічної переконливості й точності, аби мати в таких ситуаціях прогностичну цінність. Саме прогностичність — одна з головних цілей і цінностей структурного й транзакційного підходу.

У тексті цієї книжки (частина 4) ми радіоактивно пройшлися по оглянутих феноменах, зводячи складні спостереження до простих діаграм. Апріорний логічний підхід дозволяє нам скласти послідовний і систематичний набір моделей, із якими можна порівняти життєві транзакції. Зрештою ми вирішили обмежитися діадичними взаєминами, тобто взаєминами між двома людьми, хоча теорія цілком дозволяє міркувати й про більшу їхню

кількість. Коли залучених індивідів досить багато для створення партії, групи чи організації, з'являються нові елементи. Такі соціальні скупчення (двоє і більше людей) були розглянуті в попередній роботі¹. Наведена нижче бінарна класифікація, отже, покликає заповнити прогалину між індивідуальною та груповою психологією.

Б. Типи взаємин

І. *Прості прямі взаємини*. Прості прямі взаємини містять один активний его-стан кожного учасника. Рисунок 15 (аналогічний рисунку 2) показує, що максимально можлива кількість

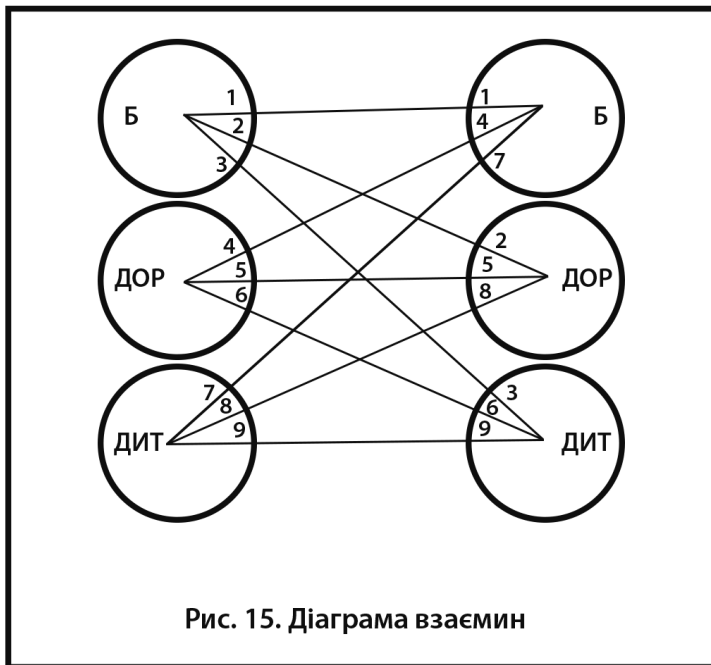

Рис. 15. Діаграма взаємин

¹ *The Structure and Dynamics of Organizations and Groups*. J. B. Lippincott Company, Philadelphia, 1963, and Grove Press, New York, 1966. Німецькою вперше вийшла у Rowohlt Verlag (Гамбург, 1969).

різновидів таких взаємин — дев'ять, і всі вони бувають двох типів: такі, де вектори чітко горизонтальні, і такі, де вектори похилі.

Взаємини, де вектори горизонтальні, називаються *симетричними*. Обидві сторони в одному его-стані, в однакових умовах, і договір між ними двобічний і взаємний.

Взаємини, де вектори похилі, називаються *асиметричними*, і в них сторони перебувають у різних его-станах, у різних умовах, і договір між ними теж нерівний. З діаграми видно, що симетричних взаємин є три різні типи (1, 5, 9), натомість асиметричних — шість (2, 3, 4, 6, 7, 8).

Родина дає зрозумілі ілюстрації обох типів взаємин. Батьки (бодай схематично) перебувають у симетричних взаєминах один з одним і в асиметричних — із дітьми. Із цього випливає, що коли обидві умови в родині не справджуються, «відбувається щось не те». Це базова позиція для початку дослідження. Зауважимо, що рівність тут не соціальна чи фахова, а психологічна чи транзакційна.

З цієї-таки позиції можна починати дослідження другорядних запитань типу «За яких умов чоловіку й дружині вигідні несиметричні відносини?», «За яких умов батькам і дітям шкодять симетричні взаємини?».

Аби все прояснити, погляньмо на діаграми (Рис. 16), де зображено дев'ять можливих простих взаємин між членами сім'ї.

С — симетричні, А — асиметричні

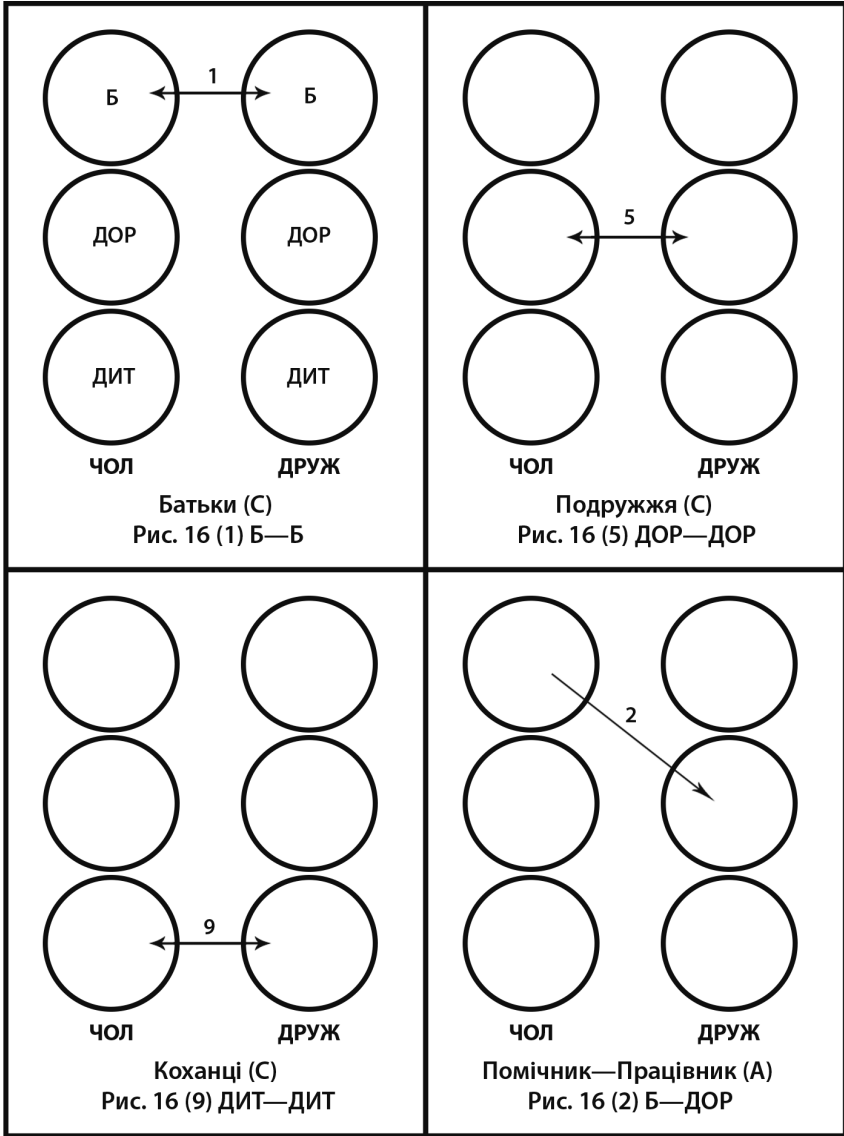
А. Між чоловіком (Ч) і дружиною (Д)

Симетричні взаємини (С):

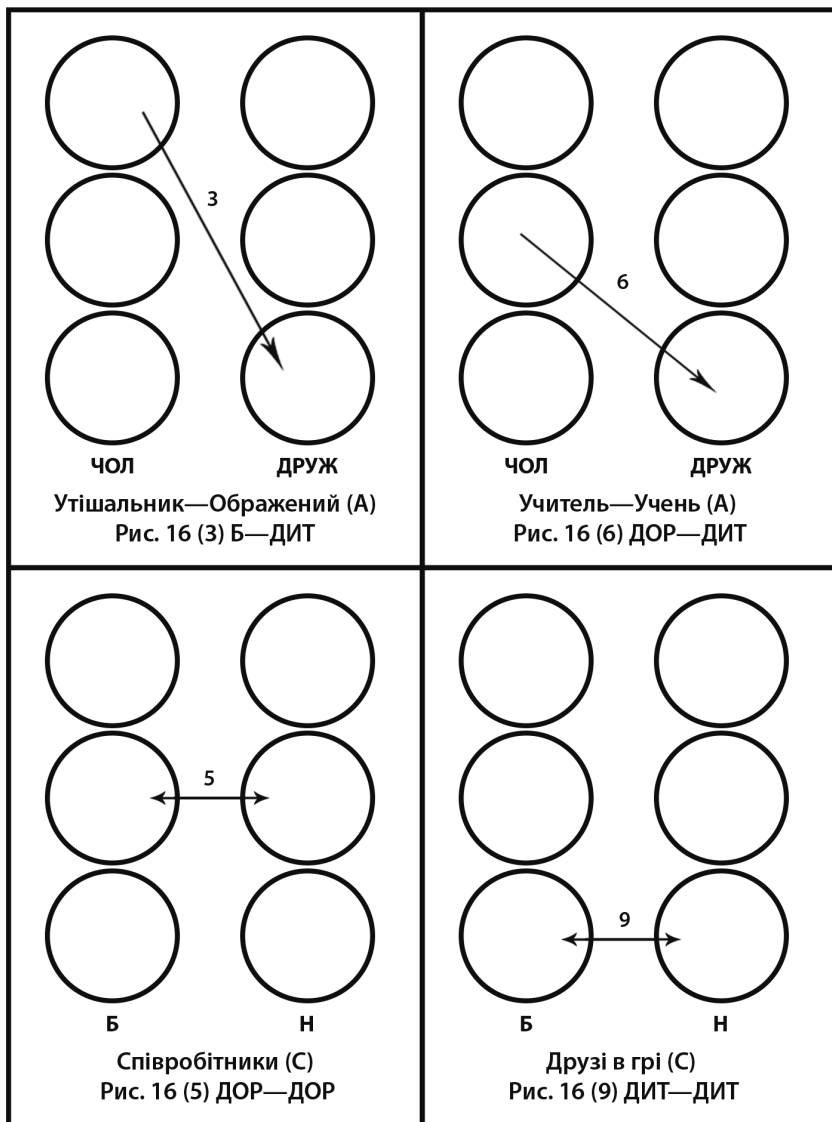
1. (Б—Б). Обоє батьків функціонують як батьки. (Батьки)

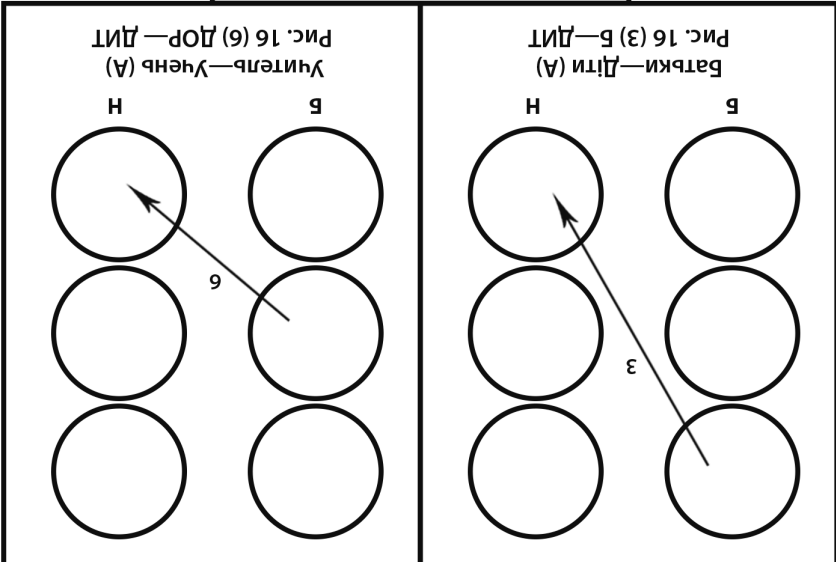
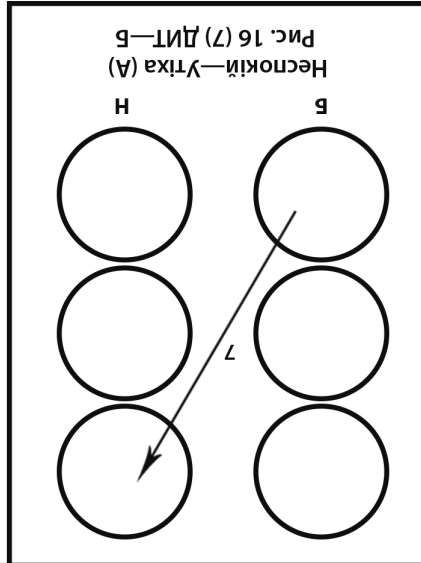
5. (Дор—Дор). Ті самі люди як чоловік і дружина вирішують практичну проблему. (Подружжя)

9. (Дит—Дит). Ті самі люди як коханці чи гравці. (Коханці)

С — симетричні; А — асиметричні

Асиметричні взаємини (А):

2. (Б—Дор). Чоловік, який допомагає дружині вирішувати практичну проблему. (Помічник—Працівник)

3. (Б—Дит). Чоловік утішає дружину. (Утішальник—Ображений)

6. (Дор—Дит). Чоловік навчає жінку робити те, чого вона боїться чи не любить. (Учитель—Учень)

Решта три вектори (4, 7, 8) — інверсії вищезгаданих.

Б. Між батьками (Б) і Нащадком (Н)

Симетричні взаємини (С):

5. (Дор—Дор). Дитина й один із батьків працюють на рівних (Співробітники)

9. (Дит—Дит). Дорослий грається з дитиною на її рівні. (Друзі в грі)

1. (Б—Б). Часом виникає в родині, де найстарша дитина замінює когось із батьків.

Асиметричні взаємини (А):

3. (Б—Дит). Хтось із батьків надихає, критикує чи дисциплінує нащадка. (Батьки й Діти)

6. (Дор—Дит). Хтось із батьків щось радить дитині чи чогось її навчає. (Учитель—Учень)

7. (Дит—Б). Неспокійний батько просить, аби дитина його втішила. (Неспокій—Утіха)

2. (Б—Дор). Те саме, що й між чоловіком та дружиною.

Інші два типи взаємин (4, 8) рідкісні чи аномальні.

Між двома дітьми можуть бути будь-які з дев'яти взаємин, три симетричні (у цьому випадку їх можна називати близнюко-

вими) і шість асиметричних (молодший—старший, взаємини братів і сестер).

Отже, у родині з двома дітьми можливі такі діадні взаємини: 9 між чоловіком і дружиною, 9 між батьком і кожною дитиною, 9 між матір'ю й кожною дитиною та 9 між дітьми — разом 36, усі різні й зі своїми імплікаціями. Тріадні взаємини в такій родині аналізувати так само повно, систематично й корисно — відмінності від діадних суто схематичні.

Те саме стосується квадратичних взаємин. Так ми отримуємо повний набір простих взаємин, які можна легко проектувати на соціальні взаємини поза межами родини.

II. *Прості непрямі взаємини.* У межах простих непрямих взаємин кожна сторона демонструє лише один активний его-стан, але цій демонстрації передуює внутрішній діалог з іншим его-станом. Приклади таких взаємин були подані в рубриках про повагу, захват і розпусту. Повазі передуює внутрішній діалог Дитини й Дорослого перед виявами поведінки Дорослого. Захватові передуює внутрішній діалог Дорослого й Дитини перед виявами поведінки Дитини. Розпуста — це транзакція Батьків і Дитини в обхід Дорослого і з підштовхуванням Дитини вперед. Усі ці типи зображені у вигляді діаграми на рисунку 17. Технічно такі ситуації називаються «програмування». На рисунку 17А можна побачити Дорослого, якого програмує Дитина (повага), на рисунку 17Б — Дитину, яку програмує Дорослий (захват), а на рисунку 17В — Дитину, яку програмують Батьки (розпуста).

III. *Комплексні взаємини.* Для підтримки комплексних взаємин необхідно залучати понад два активні его-стани. Вони ближчі й тривкіші. Аби бути тривкими, родинні взаємини мають бути комплексними. У поданому вище аналізі родини ми розбили

комплексні довготермінові взаємини на кілька простих, які можуть існувати певний короткий проміжок часу.

Компаньйонство, дружба й близькість — комплексні взаємини, описані в цій книжці. Під впливом різноманітних обставин его-стани обох сторін змінюватимуться, тому з часом виявляться всі шість. Комплексні взаємини теж можуть бути прямими й непрямими, тобто передбачати внутрішню консультацію з іншим его-станом.

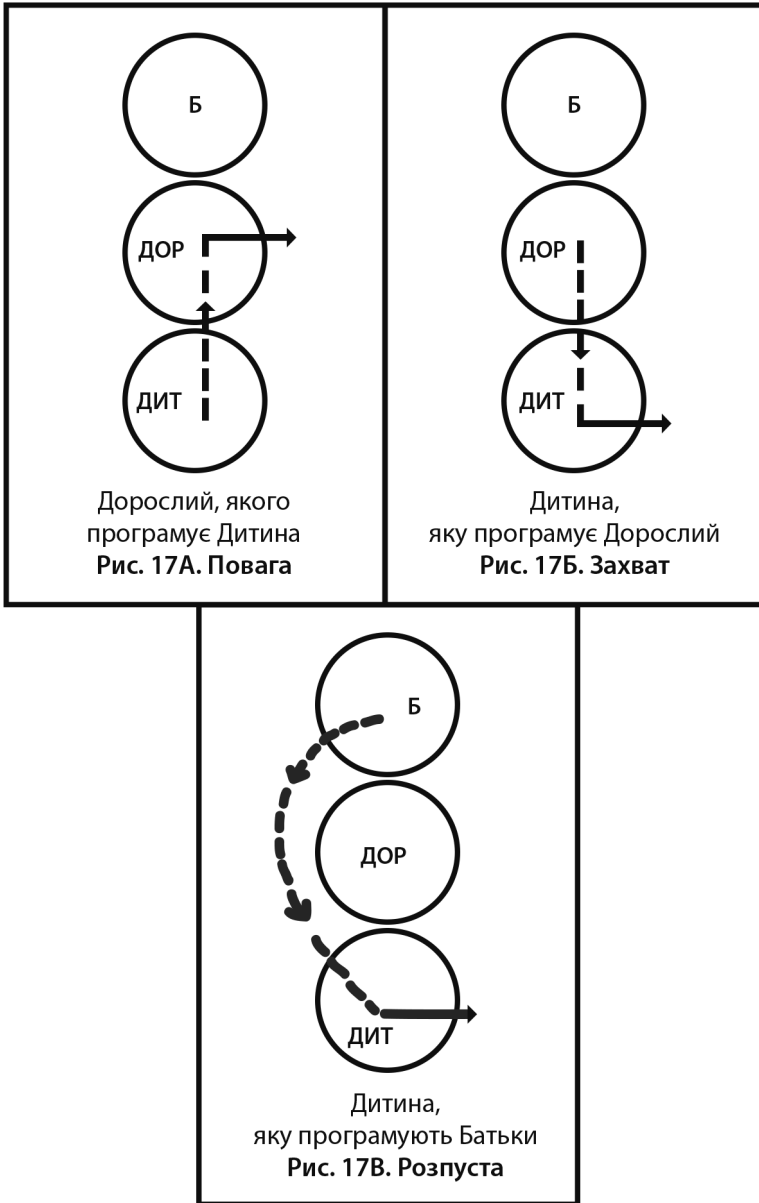
В. Дискусія

Аби проілюструвати цінність цієї класифікації, можна запропонувати два приклади предиктивних тверджень.

А. Прямі й непрямі прості взаємини розвиваються гладко, доки не виснажаться. Люди можуть разом засуджувати (Б—Б, 1), порівнювати (Дор—Дор, 5), фліртувати (Дит—Дит, 9) чи втішати (Б—Дит, 3).

Усе це може протікати спокійно й безмежно, аж поки не виснажаться активні его-стани й не розділяться учасники. Люди можуть довго, рівно й безконфліктно працювати на одній роботі (Дор—Дор, 5), але все одно щовечора тішаться, коли настає пора прощання. Конфлікти починаються, лише коли ці взаємини робить комплексними втручання іншого его-стану, крім домовлених Дорослих.

Наведемо прозорий приклад. «Група без лідера» щотижня зустрічалася для мотивованих інтелектуальних дискусій. Близько року все йшло спокійно, але потім учасники почали показувати характер, хоча від зустрічей не відмовлялися. Транзакційний консультант, до якого вони звернулися, не бачив шансів виживання групи, яку скріплював простий договір типу Дорослий—Дорослий.

Спершу він порадив знайти сильного лідера, але члени групи відмовилися. Потім запропонував зробити зустрічі змагальними й переформулювати договір, аби той дозволяв вияви еґо-стани Батьків і Дитини. Така зміна зробила взаємини комплексними, і група протрималася ще рік, доки зі змагальних зустрічей не почали виникати нові передбачувані проблеми. Тільки тоді члени групи переконалися, що їм справді потрібен сильний лідер.

Основний транзакційний принцип тут можна сформулювати так: у межах простих взаємин перехрещені чи неявні транзакції неможливі, оскільки вони передбачають активність двох і більше еґо-станів. Гладка й безперебійна комунікація триватиме, доки (якщо) учасники не виснажаться.

Виснаженню можна запобігти, дозволивши участь нових еґо-станів і створивши комплексні взаємини, але це зазвичай веде до ігор, яким потім потрібно давати раду.

Б. Комплексні взаємини призводять до непорозумінь, перехрещених транзакцій та ігор, через які виникають «інциденти», але все одно довше тримаються, оскільки містять більше винагород, ніж прості. Транзакційний принцип такий: у комплексних взаєминах комунікація може часто виходити з ладу, але зазвичай відновлюється завдяки великій кількості винагород.

Підсумуємо. У простих прямих взаєминах беруть участь тільки два активні еґо-стани. У простих непрямих — іще один чи більше латентних. Усі вони можуть бути симетричними чи асиметричними. У комплексних взаєминах беруть участь більш ніж два активні еґо-стани, і вони теж можуть бути симетричними чи асиметричними. Компаньйонство і дружба, скажімо, комплексні й симетричні, а взаємини Роджера зі Сьюзен, описані в четвертому розділі, — комплексні асиметричні.

Змінні, отже, такі:

Прості

Симетричні

Прямі

Комплексні

Асиметричні

Непрямі

Прості, симетричні й прямі взаємини найпростіші й найпряміші. Комплексні, асиметричні й непрямі — найскладніші, бо в них найбільше можливостей для ігор та інших форм прихованих транзакцій.

Популярне видання

БЕРН Ерік

**Секс у людському коханні.
Ігри, в які грають у ліжку**

Головний редактор *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *О. М. Шелест*
Редактор *Л. В. Кузьміна*
Художній редактор *В. О. Трубчанінов*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*

Підписано до друку 13.11.2020. Формат 60х90/16. Друк офсетний.
Гарнітура «Myriad Pro». Ум. друк. арк. 16 .
Наклад 5500 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61001, м. Харків, вул. Б. Хмельницького, буд. 24
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р. www.unisoft.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

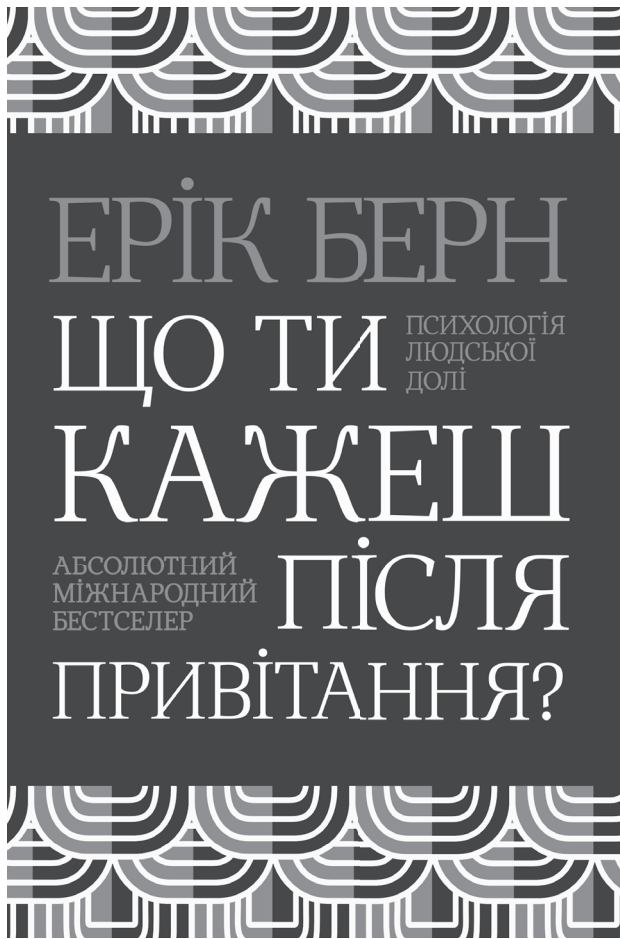
UNISOFT

Берн Е.

Б51 Секс у людському коханні. Ігри, в які грають у ліжку / Ерік Берн ; пер. з англ. О. Стукала. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. — 256 с. : іл.

ISBN 978-617-12-8337-4
ISBN 978-0-14003-657-2 (англ.)

УДК 159.923

Ви колись замислювалися над тим, чому переможці завжди виграють, а невдахи «колекціонують» провали? Відомий американський психолог і психіатр, доктор медицини Ерік Берн дає відповідь на це питання. Він звертається до концепції «сценарію життя». З дитячих років, майже від першого вимовленого нами слова, батьки програмують нас на певне майбутнє. І далі життя йде за чітким сценарієм. Сумний або успішний, він визначає, як людина ставитиметься до своїх колег, з ким одружиться, скільки матиме дітей і в якому ліжку помре. На прикладі аналізу казки про Червону Шапочку чи міфу про Едіпа науковець демонструє, як пишеться сценарій життя людини, як він працює і, найважливіше, як кожен може імпровізувати, вносити до цього сценарію зміни й виходити за рамки.

Чому книжка Еріка Берна така популярна? Засновник власної теорії про людські стосунки блискуче пояснює головні причини того, чому відносини заходять в глухий кут, а в колективі виникають непорозуміння. Уся річ в іграх, у які ми майже щодня граємо один з одним упродовж усього життя. Доктор Берн сказав про це: «Більшість людей у сімейних і ділових стосунках постійно грає один з одним в ігри. Поза тим вони прагнуть — зазвичай несвідомо — мати з цих ігор емоційний “виграш”, що нагадає виграш у раціональному сенсі, який можна очікувати від виграшу або програшу в такій грі. Ми стикаємося з дивним явищем, яке кожен з нас час від часу спостерігав...»

Берн дотепно пояснює 120 ігор, у які люди грають чи то за власним бажанням, чи то проти нього («Фригідна жінка», «Якби не ти», «Попався, сучий сину», «Кут», «Алкоголік»). Але найпрекрасніше, що він пропонує, — випробувані, інтелектуально витончені антиігри, за допомогою яких ви можете звільнитися від будь-якої з цих ігор — якщо тільки захочете.